

DATA ON AUTHOR

Lastovska Oksana Leonidivna, Candidate of Historical Sciences, senior researcher

National Reserve «Sophia Kyivska», Kyiv, Ukraine

Kyiv, Holosiivska st. 14, app. 13, 03039

e-mail: lastov@ukr.net

УДК 930.2:655.4/.5(477)«192/193»

ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920–1930-х рр.

Молоткіна В. К.

У статті досліджено джерельну базу, яка може бути використана при вивченні історії становлення та розвитку видавничої справи радянської України в 1920–1930-і рр. Виокремлено основні групи джерел, з'ясовано характерні риси й інформативну насиченість кожної з них.

Виявлені джерела складають документальну основу фактичного знання про специфіку діяльності численних видавництв радянської України. Більшу частину наукової інформації можна почерпнути з документів архівних фондів, які представлені розпорядчою та звітною документацією, листуванням. На основі архівних джерел можна проаналізувати матеріально-технічну базу видавництв та їх кадрове і фінансове забезпечення; розкрити основні напрямки, форми та методи видавничої діяльності; провести тематико-типологічний аналіз книговидавничого репертуару та розкрити головні напрями діяльності установ цензури республіки з контролю за видавництвами та змістом друкованих творів. Важливу інформацію містять опубліковані документи в збірниках документів і матеріалів, культурологічних журналах і частково в наукових збірниках. Не менш важливим джерелом інформації є журнальна та газетна періодика 1920–1930-х рр., яка відноситься до категорії масових джерел і потребує застосування сучасних якісно-кількісних методів джерелознавчого аналізу.

Ключові слова: архівні джерела, видавництво, видавнича справа, джерело, документ, журнал.

ИСТОЧНИКИ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ 1920–1930-Х гг.

Молоткина В. К.

В статье исследованы источники, которые могут быть использованы при изучении истории становления и развития издательского дела советской Украины в 1920–1930-е гг. Выделены основные группы источников, выяснено характерные черты и информативную насыщенность каждой из них.

Выявленные источники составляют документальную основу фактического знания о специфике деятельности многочисленных издательств советской Украины. Большую часть научной информации можно почерпнуть из документов архивных фондов, которые представлены распорядительной и отчетной документацией, перепиской. На основании архивных источников можно проанализировать материально-техническую базу издательств, их кадровое и финансовое обеспечение; раскрыть основные направления, формы и методы издательской деятельности; провести тематико-типологический анализ книгоиздательского репертуара и раскрыть главные направления деятельности учреждений цензуры республики по контролю над издательствами и содержанием печатных произведений. Важную информацию содержат опубликованные документы в сборниках документов и материалов, культурологических журналах и частично в научных сборниках. Не менее важным источником информации является журнальная и газетная периодика 1920–1930-х гг., которая относится к категории массовых источников и требует применения современных качественно-количественных методов источниковедческого анализа.

Ключевые слова: архивные источники, издательство, издательское дело, источник, документ, журнал.

RESEARCH SOURCES OF PUBLISHING INDUSTRY OF SOVIET UKRAINE (1920–1930)

Molotkina V. K.

The article deals with research sources which can be used in studying of formation history of publishing industry in Soviet Ukraine and its development in 1920–1930. Main groups of research sources and their features are highlighted.

These sources are documental base of knowledge about the particularity of numerous publishing houses in Soviet Ukraine. One can find a lot of scientific information in the documents of archive funds –

they are presented in administrative and report documentation and also in correspondence. Due to archive resources it is possible to analyze the material and technical base of publishing houses, their personnel and financial maintenance; to define main branches, forms and methods of publishing industry; to perform thematic-typological analysis of book publishing production and to define main branches of the activity of censorship organizations in the republic. Published documents in cultural magazines and scientific periodicals contain important information. Periodicals of 1920–1930 are important information source that refer to the category of mass sources and need to be analyzed.

Keywords: *archive resources, publishing house, publishing industry, source, document, magazine.*

Постановка проблеми. Сьогоднішня потреба аналізу проблем становлення та особливостей розвитку видавничої справи в Україні 1920–1930-х рр. обумовлена необхідністю всебічного розкриття цілісної картини розвитку видавничої справи, потребою переосмислення процесів, які відбувалися у видавничій сфері, а також необхідністю наукового аналізу діяльності численних видавництв нашої держави та виявлення можливості практичного запровадження прогресивного досвіду минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час досліджувана нами проблема ще не знайшла ґрунтового, об'єктивного і цілісного висвітлення в наукових публікаціях. Водночас увага сучасних дослідників в основному зосереджена на подіях 1920-х рр. і фактично не вивченою під кутом зору розкриття вказаного питання залишається радянська доба «репресивних 1930-х рр.».

Метою даної статті є комплексний аналіз архівних та опублікованих документів, які прямо чи опосередковано стосуються видавничої справи радянської України періоду 1920–1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Джерельну базу дослідження видавничої справи радянської України 1920–1930-х рр. формують дві групи джерел: неопубліковані (архівні) й опубліковані документи. Останні розподілено на такі групи: документи і матеріали ЦК КП(б)У; документи центральних та місцевих

адміністративних установ (наркоматів, Головліту, Центрального управління в справах друку, губкомів та ін.); документи кооперативних та державних видавництв; документи громадських установ; статистичні дані; збірники документів та матеріалів; документальні публікації в періодичних виданнях.

Значний масив документів для вивчення історії видавничої справи в 1920–1930-і рр. міститься у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Зокрема, це матеріали таких фондів: ВУЦВК (ф. 1), Раднаркому УСРР (ф. 2), Наркомфіну УСРР (ф. 30), Вищої ради народного господарства (ф. 34), Наркомату освіти УСРР (ф. 166), кооперативного видавництва «Пролетарій» (ф. 168), Всеукраїнського робітничо-кооперативного видавництва «Український робітник» (ф. 174), Державного видавничого об'єднання України (ф. 177), Державного видавництва «Путь просвещения» (ф. 178), Всеукраїнського комітету незаможних селян (ф. 257), Головнокооперкому при РНК УСРР (ф. 271), Всеукраїнського кооперативного книговидавничого і книготорговельного товариства «Книгоспілка» (ф. 292), Державної планової комісії при РНК УСРР (ф. 337), Уповноваженого україно-американського видавничого товариства «Космос» на Україні (ф. 487), Наркомату робітничо-селянської інспекції УСРР (ф. 539), Комітету у справах друку при РНК УРСР (ф. 555), Всеукраїнської ради профспілок (ф. 2605), Української економічної ради (ф. 3040).

Значна кількість документів про стан та діяльність видавництв зберігається у фонді Міністерства народної освіти УСРР (ф. 166), оскільки саме Наркомат освіти забезпечував реалізацію державної політики у сфері культури через радянсько-державні заклади та громадські установи. У документах фонду подано звіти та статистичні дані системних підрозділів Наркомосу, а саме: Головополітосвіти, ДНМК, Головліту. За документами фонду можна прослідкувати організацію видавничої справи в Україні, забезпечення українських видавництв друкарським обладнанням та папером, підготовку для них кадрів у спеціальних вищих та середніх навчальних закладах республіки, випуск підручників для шкіл. Звідси ж можна почерпнути відомості

про вплив українізації на діяльність видавництв. У фонді Комітету в справах друку (ф. 555) зберігаються: протоколи засідань Комітету у справах друку, відповідні матеріали до них; листування Комітету з РНК УСРР та РНК СРСР, ЦК КП(б)У та ЦК ВКП(б), їх підрозділами в питаннях видавництв; виробничі плани і звіти видавництв; довідки та інформації від державних органів та різних установ про діяльність та організацію нових видавництв, їх матеріально-технічне забезпечення; циркуляри та директивні листи Комітету до редакцій та видавництв; статистичні відомості про випуск книжкової продукції; документи, контрольні цифри розвитку видавничої справи та книготорговельної справи; відомості про стан і підготовку кадрів для видавництв тощо. Документи фонду дають змогу з'ясувати систему діяльності видавництв в УСРР, їх структуру, типи видань, простежити динаміку кількісного зростання видань в Україні, їх тираж. Динаміка ця відображена з різною повнотою по роках, в залежності від регулярності подання відомостей на вимогу Комітету. Найбільше даних, як правило, припадає на кінець календарного або фінансового року. Слід відзначити, що через неповні або складені за різними параметрами числові дані, їх порівняння за роками ускладнювалось. Скажімо, кількість назв вказується на початок календарного року, а тираж вказується на початок березня, або ж наведені відомості запланованого, а не реального стану речей.

Основна маса архівних документів і матеріалів про діяльність видавництв зосереджена і в їхніх фондах. Так, у фонді 168 кооперативного видавництва «Пролетарій» зберігається його статут, постанови, розпорядження, накази щодо його діяльності. Багато справ відображають листування видавництва з різними організаціями, установами та окремими фізичними особами. Уся інформація з видавництва зібрана у понад 800 справах. У фонді робітничо-кооперативного видавництва «Український робітник» (ф. 174) зібраний матеріал, який розкриває роботу видавництва з 1925 р. по 1935 р. Доповнює інформаційну площину про діяльність видавництва «Український робітник» фонд Всеукраїнської ради профспілок УСРР (ф. 2605), в якому зібрано звіти, розпорядження, інструкції, статистичні дані з видавничої

та книготорговельної роботи кооперативного видавництва. Фонд Державного видавництва України (ф. 177) містить декрети, постанови, інструкції і розпорядження партійних і урядових органів СРСР, УСРР про організацію та розвиток видавничої справи; положення, статuti, плани, протоколи засідань правління редакційної ради, міжнародних нарад ДВОУ, звіти, статистичні відомості, інформації, листування з питань друкування, розповсюдження творів і фінансування видавничої справи; рукописи авторів, що надсилались до друку; документи по особовому складу співробітників ДВОУ. Фонд 178 – Об'єднання видавництв «Червоний шлях», «Путь просвещения», «Плуг», «Гарт» при ЦК КП(б)У і Народному комісаріаті освіти УСРР містить постанови, положення, обіжники й інструкції ЦВК і РНК СРСР, Ради праці і оборони РНК УСРР, ЦК Укрбюро і Харківського губвідділу Всеросійської профради робітників освіти про видавництво «Путь просвещения», об'єднання його з видавництвами «Червоний шлях», «Космос» і «Гарт», податкові пільги для книговидавництв і книжкової торгівлі, здешевлення їх на селі, порядок передплати на періодичні видання, виплату авторського гонорару; накази по Наркомосвіти УСРР, видавництвам «Путь просвещения» і «Червоний шлях»; виписки з протоколів засідань колегії Наркомосвіти УСРР і протоколи засідань Бюро партійних і кооперативних видавництв, засідань Харківської секції робітників преси і комітету службовців видавництва «Просвещение»; листування з Головополітосвітою, видавництвами і книжковими магазинами про розповсюдження видавництва «Шлях освіти», видання підручників, забезпечення видань необхідними матеріалами. Повне уявлення про функціонування кооперативного видавництва «Книгоспілка» в першій половині 1920-х рр. дає фонд 292, який вміщує дані про різноманітну діяльність цього видавництва. В основному, це протоколи, звіти, листування «Книгоспілки» з такими органами, як Головокооперком, ВУЦВК, РНК, ЦК КП(б)У, Губкомами, Бюро радянсько-партійних видавництв тощо.

Досліджуючи діяльність кооперативних видавництв, не можна не згадати найвищий кооперативний орган 1920-х рр. – Головний кооперативний комітет (ф. 271), що діяв при РНК УСРР

і був центром, де зосереджувалися звіти, статuti, реєстраційні й ліквідаційні документи, розпорядження, накази, інструкції кооперативних видавництв.

Інформацію про становлення та діяльність книжкових видавництв фіксували й документи й матеріали ЦК КП(б)У (ф. 1) Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Переважно це матеріали відділу культури та пропаганди (опис 20) за 1921–1938 рр. Так, постанови ЦК КП(б)У, стенограми та протоколи засідань політбюро, оргбюро, агітаційно-пропагандистського відділу ЦК та відділу друку, а також витяги з них про видавничу діяльність; плани роботи відповідних відділів та підвідділів ЦК, місцевих партійних комітетів та відділів пропаганди; циркулярні листи ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У до відділу друку; звіти, доповідні записки, інформаційні довідки Головліту про кількість та характер діяльності приватних видавництв відображають суть і специфіку взаємовідносин між видавництвами та державою, видавництвами та громадськими організаціями, установами тощо. Діяльність видавництв розкривається й через листування відділу агітпропу та відділу друку ЦК КП(б)У державними, партійними, кооперативними та приватними видавництвами, зокрема, Всеукраїнським державним видавництвом, видавництвами «Червоний шлях», «Пролетарій», «Комуніст», «Плуг», «Гарт» та ін. з видавничих питань; звіти, плани видавництв тощо.

Найбільш інформаційними є розпорядчі (постанови, накази, інструкції, листування), звітні (довіді, звіти) та інформаційні (зведення, доповідні записки) матеріали органів державної влади та управління. Співставлення груп партійних і цензурних джерел дає можливість об'єктивно показати вплив урядової політики на розвиток видавничої справи, вивчити особливості та характер ставлення державних органів влади до державних, кооперативних та приватних видавництв, здійснити порівняльний аналіз економічних показників їх друкованої продукції.

Слід відзначити, що архівних документів за 1935–1937 рр. й наступні роки на даний час виявлено дуже мало. Лише деякі документи, що стосуються видавничої справи цих років, можна знайти в описі 16, який містить протоколи засідань Політбюро,

Оргбюро і Секретаріату ЦК КП(б)У й матеріали до них. Серед масиву названих документів слід виокремити складові «Окремої папки» (постанови, які мали характер підвищеної секретності й призначалися лише для надзвичайно вузького кола керівників). Документи «Окремої папки» розкривають формування цензурного контролю за друкованою продукцією республіки, відбивають багаточисленні партійні директиви щодо вилучення літератури з бібліотечної та книготорговельної мережі тощо.

Вагому роль у дослідженні видавничої справи 1920–1930-х рр. посідають фонди Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Зокрема, у фонді Українського кооперативного видавництва «Рух» (ф. 577) зберігається статут видавництва, плани роботи, протоколи засідань ради правління, листування видавництва з НКО УСРР, Укрдержпланом, Держкомвидавком УСРР, уповноваженими видавництвами та ін. про видання та розповсюдження літератури, фінансову і господарську діяльність, угоди з авторами та листування з ними, книги обліку та перелік виданої літератури, відомості про її кількість, вартість та розповсюдження, списки працюючих, книги прибутків і видатків. Фонд 578 (Всеукраїнське художнє видавництво Асоціації художників Червоної України) містить статут і положення про Всеукраїнське художнє видавництво АХЧУ, штатний розклад та обов'язки співробітників, листування з ЦК КП(б)У, Комітетом у справах друку при РНК УСРР, НКО УСРР, Книгоспілкою, Комісаріатом земельних справ УСРР, Київською міськрадою та ін. установами про виконання планів, видання агітаційних і наукових плакатів, їх розповсюдження. Фонд Державного видавництва «Художня література» Народного комісаріату освіти УСРР (ф. 584) зберігає листування видавництва з ЦК КП(б)У про формування тематичних планів видавництва, видання перекладних та серійних видань; накази та постанови Наркомосу УСРР (1933 р.) та розпорядження Головліту УСРР (1932–1934 рр.), накази ДВОУ (1931, 1933–1934 рр.); положення про редакції ЛІМу (1931 р.), посадові інструкції працівників видавництва; тематичні плани і техпромплани видавництва за 1930–1934 рр.; протоколи нарад видавничої інспекції Наркомосвіти УСРР

(1933 р.), засідань правління ДВОУ (1932–1934 рр.), правління ЛІМу (1933–1934 рр.), виробничих нарад і загальних зборів працівників, нарад з видавництва з основної діяльності та особового складу; листування з Держпланом і Держбанком УСРР, ДВОУ, Київським та Одеським представництвами, іншими видавництвами, редакціями журналів та авторами; зведений звіт видавництв ДВОУ за 1931 р.; звіти видавництва за 1930–1934 рр.; відомості про прибутки і видатки видавництва, ставки авторського гонорару, розрахунки з авторами, судові позови про стягнення авторської заборгованості; списки працівників видавництва. Договори та реєстри договорів видавництва «Гарт» з авторами про видання та перевидання їхніх творів зберігаються у фонді Кооперативного видавничого товариства пролетарських письменників «Гарт» (ф. 585).

У контексті дослідження видавничої справи привертають увагу й документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України, а саме: слідчі справи по звинуваченню Л.Б. Ковальова, М.Г. Куліша, Г.Д. Епіка, В.Л. Поліщука, В.Я. Штанько-Вражливого, В.П. Підмогильного, М.П. Любченка, Д.Є. Кудрі та ін. в «шкідництві» в книгопоширенні.

На основі місцевих матеріалів двох основних видавничих центрів 1920–1930-х рр. (Києва та Харкова) простежуються загальні закономірності та особливості видавничої справи. Зокрема, положення про державне видавництво УСРР від 16 травня 1922 р. та про реорганізацію губернських видавничих відділів, відомості про структуру центрального видавництва, про діяльність Київського відділу Державного видавництва та торговельної контори відділу містяться у фонді Київської філії державного видавництва України (ф. Р-2933) Державного архіву Київської області. Фонд Харківського окружного комітету КП(б)У (ф. 5) Державного архіву Харківської області зберігає листування з різними організаціями та установами, у тому числі й видавництвами, а також циркуляри та розпорядження з приводу їхньої діяльності. Інформацію, що стосується діяльності видавництв, містить фонд Харківського окружного виконавчого комітету (ф. 845).

Важливі відомості стосовно діяльності видавництв 1920-х рр. в УСРР відображені в документах фондів I, X,

47, 50, 170, 290 Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Зокрема, у ф. 47 (Український науково-дослідний інститут книгознавства) зібрано матеріали про участь видавництва у виставці українського друку в Празі; про поширення української книжки серед масового читача та про інтереси до неї; інструкції, програми, пояснюючі записки про організацію курсів практикантів з книжково-торгівельної справи; листування з Українською книжковою палатою, Держвидавом України, іншими видавництвами та редакціями, бібліотеками та приватними особами про придбання та обмін виданнями. У ф. 50 (Всеукраїнське музичне товариство ім. Леонтовича) зберігаються документи, які містять відомості про нові книги, що вийшли з друку в Київській філії Державного видавництва України; реклами видавництв СРСР та УРСР про вихід періодичної та монографічної літератури. У ф. 290 (Всеукраїнський центральний кооперативний музей) зібрано матеріали з історії діяльності кооперативного видавництва «Книгоспілка» та її листування з адміністрацією Всеукраїнського центрального кооперативного музею щодо влаштування спільних виставок тощо.

Серед опублікованих джерел найбільшими блоками є законодавчі та нормативно-правові акти вищих органів влади (стенографічні звіти, стенограми, статистичні хроніки, огляди та різні матеріали ВУЦВК, Ради Народних Комісарів УСРР, наркоматів), збірники постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України, документальні збірники та періодичні видання 1920–1930-х рр., які вміщували розпорядження і накази партійних і радянських органів.

У великому масиві джерел, які розкривають основні підсумки роботи уряду України, містяться дані про кількісний і якісний склад робітників, службовців, основні напрямки і зміст діяльності різних організацій, у тому числі й видавництв. Збірники постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України є важливим джерелом дослідження правової бази видавництв. Завдяки законодавчим актам ми маємо можливість скласти повну картину взаємовідносин видавництв з державою та її вплив на їхню діяльність.

Значна інформація з приводу діяльності органів цензури з контролю за періодичними й неперіодичними виданнями

протягом 1920–1930-х рр. містилась в «Бюлетені НКО». На його сторінках публікувалися різноманітні директиви щодо вилучення «шкідливих» творів друку та про припинення діяльності видавництв.

Зважаючи на підконтрольність радянської видавничої мережі партії, важливим джерелом для розуміння статусу видавництв є партійно-державні документи, які визначали і регулювали напрямки їх діяльності та функціонування. Хоча всі збірники документів, що виходили в Україні та в Москві, мали виражену ідеологічну спрямованість, але ознайомлення з ними допомагає краще зрозуміти умови діяльності видавництв. У документальних збірниках зібрані постанови, протоколи, резолюції, статистичні дані, виписки із статутів, циркулярні листи та ін., в яких розкривається розвиток видавничої галузі УСРР-УРСР. Крім того, вони вміщують не лише загальновідомі матеріали, а й ті, що знаходилися в архівах, періодичних виданнях, збірниках законів та ін. Зокрема, в таких збірниках архівних документів і матеріалів як «Пропаганда і агітація в рішеннях та документах ВКП(б)» [13] та «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК» [7] наводяться як резолюції з'їздів комуністичної партії, у яких міститься інформація з видавничої галузі, так і відомості про створення та діяльність органів цензури. У збірнику «Культурне будівництво в УСРР. Важливі рішення комуністичної партії і Радянського Уряду (1917–1959)» [9] (пізніше – «Культурне будівництво в Українській РСР (1917–1927 рр.)» укладач Ю.Ю. Кондуфор) [8] задокументовано постанови, де розглядається діяльність таких видавництв як «Пролетарій», «Книгоспілка», «Український робітник», «Гарт», «Плуг» (з 1927 р. «Плужанин»).

Також при дослідженні розвитку видавничої справи слід критично опрацювати й використати документи та матеріали, опубліковані за радянської доби окремими тематичними збірниками, а саме: «О партийной и советской печати. Сборник документов» [10], «Книга и книжное дело в СССР» [4], «Книга и книжное дело в Украинской ССР» [5], «Издательское дело в первые годы Советской власти (1917–1922)» [2]. У цих збірниках представлені документи і матеріали, які відтворюють

процес становлення і розвитку видавничої галузі СРСР та УСРР, висвітлюється діяльність «Пролетарія», «Книгоспілки», «Українського робітника».

У 1990–2000 рр. було видано збірник документів «История советской политической цензуры» [3] та «Цензура в Советском Союзе. 1917–1991: Документы» [19], які вміщують матеріали про діяльність Головліту, Головреперткому, Головмистецтва. Зокрема, широка джерелознавча база, репрезентована збірником А. Блюма «Цензура в Советском Союзе. 1917–1991: Документы» розкриває проблему взаємовідносин Головліту з ЦК ВКП(б)-КПРС. Також слід виділити збірник документів та матеріалів «Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга» у Києві (1918–1925)» [11], що містить значну кількість документів, фрагментів публікацій, спогадів про книготорговельну, видавничу та культурно-громадську роботу видавництва.

Цінні відомості щодо створення та діяльності видавництв в УСРР-УРСР 1922–1930 рр. містяться й у виданнях енциклопедичного характеру [15–18] та спеціальних статистичних збірниках з преси Радянського Союзу в цілому, де відображено і становище друку в Радянській Україні [10] та Україні [12]. Слід зазначити, що довідкові й статистичні видання радянської доби тенденційно, ідеологічно витримано висвітлювали діяльність державних видавництв, а тому оминали негативні факти і явища та намагались ідеалізувати радянську дійсність. У зв'язку з цим видання комуністичної епохи потребують глибокого і критичного аналізу та співставлення з іншими джерелами, зокрема, архівними документами.

Окрему групу джерел становить великий масив газетної публіцистики, що є не менш важливим джерелом інформації про розвиток видавничої справи 1920–1930-х рр. Для розширення кола своїх читачів редактори періодичних видань публікували матеріали на актуальні для того часу теми. Водночас, слід урахувати те, що як центральна, так і галузева та місцева періодика слугувала партійним інструментом для проведення агітаційної роботи. Тож, це різнопланове, масове історичне джерело потребує уважного прочитання і критичного осмислення.

Однією з галузей, яка порівняно мало зачеплена пропагандою, була бібліографія. До бібліографічних видань, що дають можливість відтворити історію національної видавничої справи, належать: «Книга» (Харків, 1923–1924), «Бібліологічні вісті» (Київ, 1923–1930), «Літопис українського друку» (Харків, 1924–1930) та ін. Ці журнали мали універсальний характер. У них публікувалися критико-бібліографічні матеріали про нову літературу, статті з питань історії книги та сучасного стану видавничої справи в Україні. Ця спеціальна періодика з книгознавства, бібліотекознавства першої половини ХХ ст., матеріали якої відображали досягнення українських науковців і практиків, сприяла формуванню інформаційного поля цих та суміжних наук, підвищенню професійної майстерності фахівців, вирішенню теоретичних, організаційних та методичних проблем галузі. Вони містили також хронікальні матеріали про роботу видавництва України. Зокрема, журнал «Книга» містив статті, присвячені характеристиці та першим підсумкам діяльності Державного видавництва України [14]. Статті, присвячені проблемам теорії, методики, організації бібліографії, бібліотечної справи, книговидавничої діяльності, вивчення читацьких інтересів, з історії книги друкували й «Бібліологічні вісті» за редакцією Ю. Меженна. Цей журнал видавав Український науковий інститут книгознавства за сприяння «Книгоспілки». Особливої уваги заслуговують великі відділи «Хроніки» журналу, які розміщувались у кожному номері. Це насамперед звіти керівних органів із поліпшення роботи видавництв. Тут друкувалась інформація про діяльність та закриття кооперативних і приватних видавництв. Водночас найціннішим є відділ журналу, присвячений історії української книги, в якому аналізувалась книжкова продукція видавництв УСРР, стан книжкової торгівлі. Також містились статті, присвячені економічному вивченню книжкової справи, техніці друкарства. У ньому були опубліковані статті А. Козаченка, В. Кульженка, С. Клепікова, Д. Лисиченка та ін., присвячені видавничій справі. Так, у статті «Книжкова продукція УСРР» А. Козаченко [6] дослідив видавничу діяльність видавництв УСРР, використовуючи статистичні дані Інституту Книгознавства, Центрального бюро статистики друку

при Українській Книжковій Палаті, Архіву українського друку, дав ґрунтовний аналіз продукції державних, кооперативних та приватних видавництв.

У 1922 р. ДВУ, за ініціативи Української Книжкової Палати – органу державної бібліографії УСРР, почало видавати журнал «Літопис Українського Друку». Та, за браком коштів, журнал не виходив, його відновили за рішенням Колегії Наркомосу УСРР лише у 1924 р. У журналі наводилися видання найбільших видавництв УСРР, де під різними видавничими серіями часто фігурували новинки таких видавництв як: «Пролетарій», «Книгоспілка», «Український робітник», «Рух» та ін.

Наприкінці 1920-х рр. з'явився журнал «Радянський книгар» – орган Всеукраїнської книготорговельної ради. За своєю спрямованістю й характером публікацій журнал можна віднести до типу виробничих. Він висвітлював діяльність видавництв, питання теорії й практики книжкової торгівлі та книготорговельної бібліографії, пропагував громадські форми книгопоширення, видання пропагандистського більшовицького спрямування. У серпні 1929 р. був виданий перший номер журналу. До 1930 р. журнал друкувався два рази в місяць, а з 1931 р. – щоквартально. Усього вийшло 100 номерів, деякі з них були здвоєні, а то й строєні. Редактором журналу був М.А. Агуф. У журналі друкувались статті М. Агуфа, Г. Штоке, Б. Фідельмана та ін. про проблеми реорганізації видавничої справи в Україні, типізацію видавництв, кон'юнктурні огляди про стан виконання видавничих та торгівельних планів видавництвами. Крім того, друкувались постанови ЦК ВКП(б) про видавничу роботу, статті про недоліки та шляхи їх ліквідації, удосконалення системи ДВОУ, інтерв'ю з завідувачами видавництв і т. п. Цікаві відомості про стан видавництв, контрольні цифри друку, паперові ресурси та ін. можна відшукати в розділі «Хроніка». У 1932 р. у додатку до журналу друкувався «Бюлетень книжково-журнальної продукції УСРР». Стан та перспективи розвитку української поліграфічної промисловості, забезпечення друкарень папером та інші проблеми висвітлював журнал «Друкар».

Архівні й інші документальні джерела доповнює предметною конкретикою газетна публіцистика, яка в силу її

систематичності та оперативності є часом не лише оригінальним, а й єдиним джерелом інформації для дослідника. Як центральні, так і місцеві газети у 1920–1930-і рр. систематично вели рубрики, які повідомляли про започаткування нових видань, відкриття чи закриття видавництв, стан їх матеріально-технічного забезпечення тощо. Зокрема, за часів непу популярним виданням була газета «Вісті ВУЦВК», першими редакторами якої були В. Блакитний, С. Пилипенко, Є. Касьяненко, котрі брали участь у створенні та діяльності видавництв «Гарт» і «Плужанин». У цій газеті під різними рубриками друкувалися М. Пасталан, І. Лівшиць, Б. Сім, висвітлюючи проблеми видавничої галузі. Не менш поширеною в УСРР була газета «Комуніст», яку видавав центральний орган КП(б)У. На шпальтах цієї газети часто зустрічаються статті М. Агуфа, зокрема у статті «На шляху культурної революції» [1], він, знайомлячи читачів з діяльністю «Книгоспілки», особливий акцент робить на підготовці видавництвом кадрів для книготорговельної та видавничої галузі.

До провідних періодичних видань, що друкували відомості про діяльність видавництв, належить газета «Культура і побут», яка виходила як додаток до газети «Вісті ВУЦВК». У рубриках «Хроніка», «Бібліографія» розкривалася діяльність видавництв, містились матеріали про їхні з'їзди, статистичні дані, а також виступи членів видавництв зі своїми новими творами. Про загальний стан книготоргівлі та видавничої справи писали А. Козаченко, М. Биковець, І. Капустянський, О. Слісаренко.

Висновки. Отже, виявлені джерела складають документальну основу фактичного знання про специфіку діяльності численних видавництв радянської України у 1920–1930-і рр. Більшу частину наукової інформації можна почерпнути з документів архівних фондів, які представлені розпорядчою та звітною документацією, листуванням. На основі архівних джерел можна проаналізувати матеріально-технічну базу видавництв та їх кадрове і фінансове забезпечення; розкрити основні напрямки, форми та методи видавничої діяльності; провести тематико-типологічний аналіз книговидавничого репертуару та розкрити головні напрями діяльності установ цензури республіки з контролю за видавництвами та змістом друкованих творів.

Важливу інформацію містять опубліковані документи в збірниках документів і матеріалів, культурологічних журналах та частково в наукових збірниках. Не менш важливим джерелом інформації є журнальна та газетна періодика 1920–1930-х рр., яка відноситься до категорії масових джерел і потребує застосування сучасних якісно-кількісних методів джерелознавчого аналізу.

Список використаних джерел

1. Агуф М. На шляху культурної революції / М. Агуф // Комуніст. – 1926. – 3 липня.
2. Издательское дело в первые годы Советской власти (1917–1922): Сборник документов и материалов. – М., 1972. – 346 с.
3. История советской политической цензуры. Документы и комментарии / сост. Т.М. Горяева. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. – 672 с.
4. Книга и книжное дело в СССР: Сб. док. и мат. (1917–1941). – К.: «Наукова думка», 1965. – 478 с.
5. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. док. и мат. 1917–1941 гг. – К.: «Наукова думка», 1985. – 478 с.
6. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923–1926) / А. Козаченко // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 24–45.
7. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Ч. 1. – К.: Політвидав України, 1981. – 895 с.
8. Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927: [збірник документів і матеріалів / укл. Ю.Ю. Кондуфор]. – К.: Наукова думка, 1979. – 666 с.
9. Культурне будівництво в Українській РСР: Найважливіші рішення Комуністичної партії і рад. уряду 1917–1959 рр.: зб. документів: в 2 т. – Т. 1: 1917 – червень 1941 / [упоряд. З. І. Зобіна, Г. О. Кравченко та ін.] – К.: Держполітвидав УРСР, 1959. – 883 с.
10. О партийной и советской печати: Сборник документов. – М., 1954. – 635 с.
11. Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга» у Києві (1918–1925) : [зб. документів і матеріалів / укл. М.О. Рибаків]. – К.: Кий, 2001. – 156 с.
12. Преса Української РСР: 1918–1985 : [стат. довід. / укл. Н. В. Погонєць; Кн. палата УРСР ім. І. Федорова]. – Харків: Вид-во ЦСУ УРСР, 1986. – 218 с.
13. Пропаганда і агітація в рішеннях та документах ВКП(б). – К.: Держполітвидав, 1950. – 568 с.

14. Радлев В. Некоторые итоги деятельности Госиздата Украины за 1922 год / В. Радлев // Книга. – 1923. – № 1. – С. 22–24.

15. Українська літературна енциклопедія: в 5 т. / [Редколегія: І.О. Дзевєрін (від. ред.) та ін.]. – Т. 2. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 1995. – 496 с.

16. Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1963. – Т. 12. – 576 с.

17. Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1963. – Т. 14. – 592 с.

18. Українська Радянська Соціалістична Республіка: Енциклопедичний довідник. – К.: Гол. редакція УРЕ, 1986. – 496 с.

19. Цензура в Советском Союзе. 1917–1991: [документи / сост. А.В. Блюм]. – М.: РОССИЗН, 2004. – 247 с.

References

1. Aghuf M. Na shljakhu kuljturnoji revoljuciji / M. Aghuf // Komunist. – 1926. – 3 lypnja.

2. Izdatelskoe delo v pervye gody Sovetskoj vlasti (1917–1922): Sbornik dokumentov i materialov. – М., 1972. – 346 s.

3. Istoriya sovetskoj politicheskoi cenzury. Dokumenty i kommentarii / sost. Т.М. Goryaeva. – М.: «Rossijskaya politicheskaya ehnciklopediya» (ROSSPEHN), 1997. – 672 s.

4. Kniga i knizhnoe delo v SSSR: Sb. dok. i mat. (1917–1941). – К.: «Naukova dumka», 1965. – 478 s.

5. Kniga i knizhnoe delo v Ukrainsoj SSR: Sb. dok. i mat. 1917–1941 gg. – К.: «Naukova dumka», 1985. – 478 s.

6. Kozachenko A. Knyzhkova produkcija USRR (1923–1926) / A. Kozachenko // Bibliologhichni visti. – 1927. – № 2. – S. 24–45.

7. KPRS v rezoljucijakh i rishennjakh zjizdiv, konferencij i plenumiv CK. – Ch. 1. – К.: Polityvdav Ukrajinjy, 1981. – 895 s.

8. Kuljturne budivnyctvo v Ukrajinsoj RSR 1917–1927: [zbirnyk dokumentiv i materialiv / ukl. Ju.Ju. Kondufor]. – К.: Naukova dumka, 1979. – 666 s.

9. Kuljturne budivnyctvo v Ukrajinsoj RSR: Najvazhlyvishi rishennja Komunistyčnoj partiji i rad. urjadu 1917–1959 rr.: zb. dokumentiv: v 2 t. – Т. 1: 1917 – chervenj 1941 / [uporjad. Z.I. Zobina, Gh.O. Kravchenko ta in.] – К.: Derzhpolityvdav URSR, 1959. – 883 s.

10. O partijnoj i sovetskoj pečati: Sbornik dokumentov. – М., 1954. – 635 s.

11. Pravda istoriji: dijajlnistj jevrejskoj kuljturno-prosvitnyckojj orghanizaciji «Kuljturna Ligha» u Kyjevi (1918–1925) : [zb. dokumentiv i materialiv / ukl. M.O. Rybakov]. – К.: Kyj, 2001. – 156 s.

12. Presa Ukrajinskoj RSR: 1918–1985 : [stat. dovid. / ukl. N.V. Poghonec; Kn. palata URSR im. I. Fedorova]. – Kharkiv: Vyd-vo CSU URSR, 1986. – 218 s.

13. Propaganda i aghitacija v rishennjakh ta dokumentakh VKP(b). – K.: Derzhpolitvydav, 1950. – 568 s.

14. Radlev V. Nekotorye itogi deyatelnosti Gosizdata Ukrainy za 1922 god / V. Radlev // Kniga. – 1923. – № 1. – S. 22–24.

15. Ukrajinsjka literaturna encyklopedija: v 5 t. / [Redkoleghija: I.O. Dzeverin (vid. red.) ta in.]. – T. 2. – K.: «Ukrajinsjka encyklopedija» im. M.P. Bazhana. 1995. – 496 s.

16. Ukrajinsjka Radjansjka Encyklopedija. – K., 1963. – T. 12. – 576 s.

17. Ukrajinsjka Radjansjka Encyklopedija. – K., 1963. – T. 14. – 592 s.

18. Ukrajinsjka Radjansjka Socialistychna Respublika: Encyklopedychnyj dovidnyk. – K.: Ghol. redakcija URE, 1986. – 496 s.

19. Cenzura v Sovetskom Soyuze. 1917–1991: [dokumenty / sost. A.V. Blyum]. – M.: ROSSIZN, 2004. – 247 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Молоткіна Валентина Костянтинівна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Підварська, 40а, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401
e-mail: molotkina@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Молоткина Валентина Костянтиновна, доктор исторических наук, профессор, заведующая кафедрой истории и культуры Украины
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Пидварская, 40а, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401
e-mail: molotkina@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Molotkina Valentyna Kostiantynivna, Doctor of Historical Sciences, professor, dean of the History and Culture of Ukraine Department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnyski Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnyski, Pidvarska street 40a, 08401
e-mail: molotkina@ukr.net
